

ESTERHÁZY PÉTER
Vanni van –
 Válogatott beszélgetések
 (Vál. Pál Sándor Attila)
 Magvető
 Budapest, 2025

Kiss Júlia

Vaskos mulasztásaink, avagy van-e benne köszönetünk?

Az ünnep nem „laza víkend” és vurstli; az ünnep ≠ ünnepség, ahol mindent előkészítettek már, és ahol maradék dolgunk: értékelni a hidedgtalat. Az ünnep inkább a *kik vagyunk?* nagy számvetésében rejlő komolyság és reménység, figyelmeztette olvasóit 1987 karácsonyán, idestova 38 éve Esterházy Péter.¹ Noha a *Vanni van* nagy esemény, hiszen mégiscsak megjelent egy szép kötetben 19 válogatott Esterházy-beszélgetés, folytatva az analógiát, a jelen írás egyfelől – a kritika műfaji sajátosságait, korlátait és funkcióját szem előtt tartva – ünnepség, másrészt viszont: *nem-ünnep*, szemlesütve.

A *Vanni van* bevezető írása az interjúkat korpusszá formáló Pál Sándor Attila nevéhez fűződik. Az *Örök párbeszéd* a *Hasnyálmirigynapló* 2015. október 2-án, tehát utolsóként lejegyzett részletének zárómondata² és a jelen idő között képez hidat: „Párbeszéd, mindig. Javítsuk: örök párbeszéd” (9). Ám ne essen még szó az utolsó időkről, hiszen az itt bemutatott darab Esterházy Péter születésének 75. évfordulójára készült, és különben is, a könyv egy tizenöt oldalos átívelő bibliográfiai jegyzéket is magába foglal, melyet a szerkesztők,

1 Vö. ESTERHÁZY Péter, *Az ünnepről*, Vigilia 1987/12., 898–900.

2 Nevezetesen: „Az elég jó utolsó mondat volna, hogy a mindiget javítom örökkére.” ESTERHÁZY Péter, *Hasnyálmirigynapló*, Magvető, Budapest, 2017, o. n.

a teljesség igényével, 154 tételből állítottak össze, s e törekvés véleményem szerint a végesség ellen lázadó attitűd sajátjaként is interpretálható. A szóban forgó nyitány világosan kifejtett vállalása abból a premisszából indul ki, hogy az író kilenc évvel ezelőtti távozása után – ami a róla, illetve a könyveiről való beszédet illeti – egy úgynevezett „relatív csend” (6) egyre láthatóbb kontúrjai rajzolódnak ki, és most ezt a csendet éppen Esterházy saját szavaival, hangjával lehet megtörni. Az *Örök párbeszéd* szerzője előzetesen elénk is tárja az 1982 és 2016 között beszélgető Esterházyt: míg az első időkben inkább az interjú műfajával szembeni távtartás volt rá jellemző, addig később ez a megszólalási módozat is az írói praxis integráns részévé vált. Sőt, ebben a tekintetben bizonyos áttörési pontok is nyomon követhetők, például – korántsem függetlenül az internet megjelenésének kontextusától – a 2008-as év első fele, hiszen március 20. és május 23. között tizenkét Esterházy-interjú vált publikussá. És hogy mi a *Vanni van* – az algebra, a könyv, a futballpálya terén túli – leitmotívuma? Pál Sándor Attila szerint az, hogy csakis a beszélgetésnek van értelme, meglátásom szerint – az előbbi állítással egyet is értve – azonban mégis a (ön)beszélgetés hiánya, a *nincs*.

Keresztury Tibor 1989-es interjúja³ – mind a *Vanni van*, mind az „egész” (lásd fentebb: 154 tétel) viszonylatában – kiemelt jelentőséggel bír. Egyrészt azért, mert ez tekinthető az első Esterházy-nagyinterjúnak,⁴ másrészt mert az átfogó kérdéssornak köszönhetően gondolatok olyan láncolatát hozza működésbe az akkor már korántsem pályakezdő prózaíró, melynek motivikus komponensei az utolsó interjúig vissza-visszaköszönnek. Ilyen – az olvasók számára feltehetően tetszetős – redundanciának számít Pogány János matematikatanár tekintélyes alakja, akitől az osztályban először *Eszaszi*⁵ kapott „nevezetesen kettő alá” (19) minősítést, s akinek pedagógiai-didaktikai

3 „Azt csinálom, amit eddig, nézdegek”. Keresztury Tibor beszélgetése Esterházy Péterrel = *Vanni van*, 15–41.

4 Esterházy interjúalanyként 1982-ben mutatkozhatott be, tehát három évvel a *Termelési-regény*, sőt hat évvel a *Fancsikó és Pinta* című debütkönyv megjelenése után. Ezt követően szintén hat évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy 1988-ban a szlovéniai magyar Népújságban, illetve az újvidéki Magyar Szóban kérdezzék őt. Mindebből ugyan nem vonható le végkövetkeztetésként, hogy az Esterházy Péter szépirói teljesítményére való nyilvános odafigyelés tulajdonképpen a határon túli magyar irodalmi közeg részéről érkezett először, de talán mégis megfontolandó ez a felvetés. A legelső kérdés Kontra Ferencnek köszönhető, ennek szövegét az itt ismertetett munka is megjelen-teti. Lásd itt: A *próza iszkolásai*. Kontra Ferenc beszélgetése = *Vanni van*, 11–14.

5 Pogány hadaró beszéde miatt Esterházy rendszerint mindössze ennyit hallott a nevéből.

módszerei miatt a piarista növendék voltaképpen matematikushallgató, s ennek folytán a hetvenes évekbeli irodalom(politika) és könyvkiadás vezető képviselői számára valóságos „outsider”⁶ lett. Teljes joggal tevődik fel a kérdés, hogy a fiatal Esterházy miért nem inkább a bölcsészettudományok felé orientálódott, a magyarázat mind a Keresztury-interjúbán, mind a címadó *Vanni van* című Zilahy Péter-beszélgetésben benne rejlik: „a piarista gimnázium meg az én nevem, az együtt sok volt, ugye” (20); „bölcsészkarra nem mehettem, mert féltették az ifúságot tőlem” (105).

Ezen a ponton, a már szóvá tett *nem-ünnepet* tematizálva, a *Vanni van* jószerivel összes része tartalmaz olyan fájó helyzetjelentéseket a rendszerváltás utáni – egyre hosszabbnak, egyre inkább elhúzódónak tűnő – időszak társadalmi, szűkebben kulturális-irodalmi állapotairól, melyeknek súlyossága interjúról interjúra haladva korántsem tompul, csak éppen Esterházy – a Mészöly által jól definiált, majd kanonikussá vált – „ontológiai derűje”⁷ ellensúlyozza azt. A 2011-ben Selyem Zsuzsával folytatott beszélgetésben az író arra emlékezik vissza, hogy a rendszerváltáshoz közeledő periódusban (1988-ban, 1989-ben) úgy hitte, hogy végre bekövetkezik a *tabula rasa*, hogy a társadalom „okos kis gyülekezetként” (282) működve valóban *megbeszéli*, nyelvbe önti, hogy onnantól kezdve mi számít majd felháborítónak, ordenáréságnak,⁸ mi pedig nem (282). Azonban – az *Amit el*

6 A Kardos György által vezetett Magvető Kiadóhoz történő „leigazolás” előtt, 1975-ben politikai okokból több helyen is elutasították a *Fancsikó és Pinta* kiadását, erről Esterházy hosszasan a Morcsányi Gézával és Martos Gáborral való beszélgetésben számolt be 1995-ben. Először Illés Endre, a Szépirodalmi Könyvkiadó akkori igazgatója tett így, majd a Móra Kiadót képviselve Kormos András „rúgta ki” a fiatal szerzőt. Lásd bővebben: „Azt azért én soha nem állítottam, hogy én Esterházy Péter volnék” – Esterházy Péterrel és Morcsányi Gézával beszélget Martos Gábor, *Soproni Könyvhét*, 1995 = *Vanni van*, 52–53.

7 Ahogyan a *Javított kiadásban*, úgy egy 2013-as könyvheti interjúbán is úgy nyilatkozik Esterházy, hogy emlékei szerint Mészöly Miklós talán 1977-ben alkalmazta rá vonatkozóan ezt a szókapcsolatot: „Mészöly Miklósnak talán '77-ben volt egy kifejezése, némi rajtam való, kissé ironikus mosolygással: ontológiai derű. Ezt jól megjegyeztem.” ESTERHÁZY Péter, *Húsz centivel a föld fölött*, *Könyvhét* 17. (2013/2.), 70. Megjegyzendő, hogy kevéssel később, a *Termelési-regény* körüli 1979-es vitában Mészöly a „létezési derű” változatot használja („Esterházy derűje – értsük tágasban, mondjunk létezési derűt – nyilván és minden jel szerint alkati...). MÉSZÖLY Miklós, *Hozzászólás egy regényelemző vitához*, *Mozgó Világ* 1981/8., 108.

8 Megfigyelhető, hogy e jelzők helyett többször a „botránysos” lép fel, amelynek fogalomtörténete elsősorban a korintusiaknak írt első páli levélhez vezet el bennünket, majd az azt újraértelmező Pilinszky evangéliumi esztétikájához, és végül, de nem utolsósorban az előbbi esztétikára sokban támaszkodó kertészi esszéisztikához (ennek összefüggésében a *Táborok maradándósága* a legfigyelemreméltóbb). Lásd

akarok mondani, az nem egy történethez mérten – korábbi válaszádaiban, de már nem a szoros értelemben vett retrospektív időkezelést működtetve, hanem a közelebbi múltról beszélve, mindig az egyszemélyesség az, amiről szerintem Esterházy legfontosabb mondatai tanúskodnak: „valahogy minden, ami ez ügyben történik, egyéni, személyes marad, nem »adódik össze«” (36–37); „Én soha nem éreztem, hogy egy olyan országban élek, vagy olyan városban élek, ami segíti a munkámat” (110); „nem nyelv van, amin beszélünk, hanem nyelvek vannak, minden nyelvjárás lett [...]. A 20. századi irodalomnak az az alapvető problémája, hogy lehet-e valakihez szólni, vagy pedig személyes motyogásaink vannak” (139).

Ezen örökös, mindvégig hangoztatott veszteség egyetlen lényegi feloldásának tekinthető az írás, amelybe egyfelől a „kint” világával ellentétben – legalábbis Esterházy néha meg-megbicsakló bizakodása szerint – nem szüremkedhet be a mindenkori politikai diskurzusok okozta társadalmi széttartás („Az ember reménykedik, hogy a könyvespolc nincs megosztva, de kicsit azért az is meg van” [189]). Másfelől – nevezetesen a *Javított kiadás* esetében – a könyv a kollektív el- és megbeszélés, a közösségvállalás nagy terhét és adományát is a vállára veszi („Isten ments, hogy elmondjuk a történeteinket! Azért van egy könyv, hogy az elmondja, aztán másnak akkor nem kell elmondania. Mert rémes volna. Egyrészt, mert rémesek a történetek, másrészt meg úgyis hazudunk” [162]), amelynek indíttatására ideális esetben lehetőség adódna az önmagunkkal való szembenézésre,⁹ majd a közös

bővebben: MÁRTONFFY Marcell, *Botrány és elképzelt katarzis* = Uő., *Biblikus hagyomány és történelmi tapasztalat Pilinszky esszéiben – Poétika és teológia*, II., Gondolat, Budapest, 2019, 13–38. Esterházy esetében gondolnunk érdemes *A szavak csodálatos életéből* című beszédre is: „úgy hiszem, hogy nem megbotrányoztatónak kell lenni, hanem botrányosnak, minthogy talán igaz, amit olvastam valahol, hogy megbotrányoztató olykor a pucérság, de botrányos az igazság.” ESTERHÁZY Péter, *A szavak csodálatos életéből*, Magvető, Budapest, 2003, 48. A *Vanni vanban* a „botrányos” részint az Esterházy számára nagy, de az irodalomtudomány által feldolgozatlan szerzők említésekor bukkan fel („szégyen és botrány, hogy nincsen Ottlikről monográfia” [26], „Petri költészete botrányosan nincs feldolgozva” [34]), részint pedig az „ordenaré” szinonimájaként, melynek esetében, valamelyest az előbbihez is hasonlóan a hallgatás, a kimondatlanság ellentétéként (ahogyan egyébként Pilinszky publicisztikájában is): „milyen nyelven beszélünk, mit tartunk botrányosnak, mondhatatlannak, mit nem” (187), „az a nyelvkritikai hozzáállás, megnézni, hogy milyen is legyen a beszédünk, miről gondoljuk, hogy botrányos, miről ne” (190).

9 „Szerintem az is jó lenne, ha nem ki-, hanem csak bebeszélénk, befelé, vagyis mindenki önmagának elmondaná, mi történt.” *„Nem vagyok mutogatós író”. Valuska László beszélgetése = Vanni van*, 193.

történelmi traumáink igaz feldolgozására. A *Vanni van* utolsó interjújában Szegő András arról kérdezi Esterházyt, hogy visszatekintve a hatalmas életműre, „megérte-e?”, és mindannyiunknak érdemes megvizsgálnia Esterházy válaszát: „Hogy egy pillanatra őszinte is legyek, azt kell mondjam, hogy nem” (307).

Végezetül, a *Vanni van*ban olvasható interjúk rendkívül széles skálán mozognak: kiemelendő a Kappanyos András vezette beszélgetés, melyben Esterházy óriási teret enged a joyce-i szöveg univerzumokban mondhatni csukott szemmel is járatos műfordítónak, s ugyanígy érdekfeszítő, más Esterházy-arcvonásokat felfedő az „A szó helyzetét mindig nézmem kell” című könnyű társalgás, amelyet a prózaíró 2000-ben az Index kíváncsi olvasóival folytatott. Az interjú beszédmódozatát alkalmazva egy kérdésem maradt, de nem Esterházy felé intézném azt: Volni volt, de lesz-e még ünnep?